

Creació d'un model de planificació i gestió de finques agràries que permeti obtenir productes d'alt valor afegit compatibles amb la conservació i la millora del patrimoni natural

(2017)

Realitzat per:

Amb finançament de:

Fons Europeu Agrícola
de Desenvolupament Rural:
Europa inverteix en les zones rurals

Generalitat de Catalunya
**Departament d'Agricultura,
Ramaderia, Pesca i Alimentació**

Continguts

1	Resum.....	1
2	Justificació de l'estudi	2
3	Objectius	3
4	L'equip de treball.....	4
5	Quines innovacions planteja el projecte?	4
6.	A qui va dirigit?.....	5
7.	Tipologies de finques agràries de Catalunya.....	5
8.	Normativa i ajuts de l'administració per a la planificació i gestió agroforestal	6
9.	Guia metodològica per a la planificació integral (agrària, forestal i de custòdia)	8
10.	Guia metodològica per afavorir la comercialització de proximitat.....	9
11.	Criteris per a la creació d'una xarxa d'assessors.....	9
12.	Criteris per a la creació d'una xarxa de finques que apliquin la metodologia	10

1 Resum

El present estudi ha estat promogut a través de l'ajut FEADER i de fons propis de la Generalitat de Catalunya amb l'objectiu d'establir *un model de planificació i gestió de finques agràries que permeti obtenir productes d'alt valor afegit compatibles amb la conservació i la millora del patrimoni natural*. Per tal d'assolir aquest objectiu s'ha previst la realització d'una proposta metodològica que s'ha dividit en diversos documents. Un amb una metodologia integrada de planificació de les finques des del punt de vista agrari, forestal i de custòdia del territori (gestió dels valor natural). Un altre amb una proposta, també, metodològica per al foment de la gestió de la comercialització de cadenes curtes de comercialització dels productes agroalimentaris sorgits de l'explotació i, en darrer, terme, dos documents propositius vinculats a la creació d'una xarxa d'assessor a nivell català que puguin implementar aquesta metodologia i una seguit de finques exemplars, per a cada tipus de tipologia agrària, que puguin aplicar aquesta metodologia de planificació i fer-la extensiva a d'altres finques de tipologies similars.

2 Justificació de l'estudi

Actualment existeix una gran diversitat de normatives, eines i ajuts per a la planificació territorial (urbana, agrícola, forestal), procedents d'administracions de diferent escala (des dels ajuntaments fins a la Unió Europea). Aquestes eines i procediments varien en funció de l'ús del sòl i són diferents també per a terrenys privats i públics. Addicionalment, existeix una l'eina de participació ciutadana coneguda com "Custòdia del Territori", en què entitats privades sense ànim de lucre signen Acords de Custòdia amb propietaris particulars o amb l'Administració per a planificar mesures específiques de protecció de valors naturals i/o culturals no considerats en cap de les legislacions vigents.

Aquesta complexitat sovint desencoratja els propietaris privats de finques amb diversos àmbits i potencials de cara al desenvolupament de Plans de gestió integrals que tinguin finalitats tant productives com de protecció del territori i dels seus valors paisatgístics i patrimonials.

En els darrers 20 anys, Catalunya ha estat pionera en l'aplicació de la Custòdia del Territori, un conjunt d'instruments que utilitzen organitzacions socials i ciutadanes per conservar i fer compatible la producció agrària amb la preservació de la natura, el paisatge, el sòl agrari i el patrimoni històric, i que requereix de la col·laboració dels propietaris del territori. La funció principal de la custòdia és preservar els recursos dels espais naturals i agraris com a garantia per La Xarxa de Custòdia del Territori (XCT) és l'associació que aglutina gairebé totes les entitats custodiantes de Catalunya i en coordina accions, criteris, contactes i recerca de finançament. La gestió de la custòdia es fa a partir de pactes voluntaris que acorden les entitats de custòdia del territori i els propietaris dels terrenys que es volen conservar. a un manteniment dels ecosistemes naturals i, de retruc, de la nostra societat.

Segons l'inventari més recent de la XCT, avui dia hi ha més de 800 Acords de Custòdia signats a Catalunya, que cobreixen un total de gairebé 43.000 ha, amb 77 entitats de custòdia diferents (Xarxa de Custòdia del Territori, 2015). El desenvolupament progressiu d'aquests acords ha estat un procés espontani que ha anat creixent gradualment, i que ha partit del desig d'implicació en la planificació i protecció del territori per part dels ciutadans.

Normalment, l'àmbit d'aplicació de la custòdia és en finques o espais d'arreu del territori que tenen un interès especial pels seus valors naturals o agraris i acostumen a ser de propietat privada, dins o fora d'espais naturals protegits. En aquests espais, la custòdia complementa la protecció legal amb compromisos voluntaris que van més enllà de la normativa.

Dins de la XCT existeix un grup especialitzat de custòdia agrària que es focalitza en la gestió dels espais agraris i de tots els valors naturals i patrimonials lligats a l'activitat. Una de les funcions principals de les entitats que formen aquest grup és fer compatible la producció agrícola i la generació d'ingressos del sector primari amb la preservació dels valors naturals i socioculturals.

Amb el present treball es proposa una metodologia per a desenvolupar en un mateix document, a través dels Acords de Custòdia, la planificació productiva de terrenys forestals i agrícoles amb especial atenció al manteniment de la biodiversitat (silvestre i cultivada), el paisatge, els elements d'interès històric i cultural, i la salubritat de tots els ecosistemes naturals i agraris.

3 Objectius

La present guia pretén crear un model de planificació i gestió de finques agràries que permeti obtenir productes d'alt valor afegit compatibles amb la conservació i millora del patrimoni natural.

Per tant, és objecte d'aquest document la generació d'un projecte d'ampli abast, que impulsi de forma efectiva, arreu de Catalunya, la compatibilització de la producció i la comercialització agrària amb la conservació del patrimoni natural per mitjà d'una metodologia innovadora (la custòdia del territori) que permeti planificar les finques d'una manera holística integrant els aspectes econòmics, socials i ambientals.

Els objectius de treball són :

- Millorar l'aplicabilitat de la custòdia del territori per a diverses tipologies de finques productives del país.
- Desenvolupar una metodologia sintètica i flexible que permeti planificar d'una manera global les finques per mitjà de la integració de bones pràctiques ambientals en la gestió d'aquestes.
- Promoure els acords de custòdia del territori com a eina innovadora en la gestió del patrimoni natural agrari.
- Desenvolupar nous mercats de comercialització i una marca d'aquests productes de custòdia posant especial èmfasi amb el comerç de proximitat i en la gran distribució a escala catalana.
- Establir una estructura d'assessors a nivell de país que permeti desenvolupar i donar cobertura tècnica i científica a les explotacions d'alt valor natural.
- Desenvolupar metodologies de treball que impliquin les administracions amb competències en la gestió agrària.
- Establir una xarxa de finques agràries arreu del país que apliquin aquesta metodologia amb l'objectiu de conservar el patrimoni natural i produir aliments d'alt valor afegit per a la comercialització a través de circuits a escala catalana.

Les accions derivades d'aquest projecte preveuen la creació de productes agraris d'alt valor afegit, eminentment ecològics, que integren tècniques productives que permetin la conservació dels hàbitats i les espècies naturals que depèn d'aquesta activitat com a estratègia per generar serveis ecosistèmics complementaris que, també, repercuteixin en la viabilitat socioeconòmica de les explotacions.

4 L'equip de treball

- Riet Vell, empresa productora d'arròs ecològic al Delta de l'Ebre
- SEO/BirdLife entitat de custòdia focalitzada en la conservació dels ocells i dels seu hàbitats.
- Paisatges Vius. Entitat de custòdia dedicada a la conservació de la natura, la biodiversitat i el paisatge amb la participació dels habitants del territori.
- Els membres del Grup de Treball de Custòdia Agrària de la XCT, que aglutina aquelles entitats que treballen específicament en l'àmbit del foment de l'agricultura i la ramaderia per mitjà de la custòdia del territori.
- L'Espigall, empresa de serveis i assessorament agrari que treballa en el camp de la custòdia del territori i la preservació dels recursos naturals.
- Fundació Catalunya la Pedrera. Ens que treballa per a la conservació del patrimoni natural i rural i que disposa d'un gran nombre de terres agràries gestionades sota el prisma de la custòdia del territori.
- Ajuntament de Granollers. Ajuntament que treballa per la promoció agrícola en el marc de la custòdia del territori en tot el seu terme municipal.

Inclou actors dels diferents estadis de la cadena agroalimentària així com del món de la custòdia del territori i de la conservació de l'agrobiodiversitat, que són els indicats per afrontar la preparació d'un projecte viable d'impuls de la custòdia del territori agrària com a eina innovadora per a l'extensió de l'agroecologia a Catalunya, i ,en general, de la compatibilització de la producció i la comercialització amb la conservació del patrimoni natural d'una forma eficient i remuneradora per a les explotacions agràries.

5 Quines innovacions planteja el projecte?

La proposta pretén revertir la tendència de pèrdua de biodiversitat associada a la intensificació de l'activitat agrària per la manca de viabilitat econòmica de les explotacions. Aquesta tendència, general a bona part del territori, necessita d'estratègies com ara la producció ecològica o la preservació de l'entorn com a valors que permetin incrementar els ingressos de les explotacions, ja sigui per la via del preu del producte, de les subvencions o millores fiscals derivades de les bones pràctiques, o dels serveis complementaris que es poden oferir en aquestes finques (guiatges, turisme, formació, etc.). La custòdia del territori té un impacte immediat en relació a l'eficiència i a la complementarietat, ja que els productors s'associen voluntàriament amb entitats sense ànim de lucre amb la finalitat de conservar la natura.

L'impacte de la innovació a nivell territorial, a curt termini, hauria de ser sobre aquelles explotacions que ja tenen acords de custòdia del territori, és a dir, d'entrada unes 40.000 ha que ja es gestionen per mitjà de la custòdia del territori. Però, a mig termini, aquesta metodologia es podria instaurar a qualsevol finca rústica del país i passar a formar part d'un sistema integrat de gestió aprovat per l'administració.

A nivell sectorial, la innovació plantejada ha de permetre incrementar els rendiments de les explotacions per la via dels productes de major qualitat i vehiculitzats, en la major part dels casos, a través dels mercats de proximitat, en els quals la custòdia del territori juga un paper de "marca" associada a les entitats de conservació de la natura que treballen a la zona. D'altra banda, la creació de serveis complementaris vinculats a l'aprofitament dels recursos naturals també pot ser un factor de millora de les rendes agràries. Finalment, la creació de la xarxa d'assessors de custòdia agrària revertirà en una millora de l'aplicabilitat de l'instrument i un increment de l'eficiència.

6. A qui va dirigit?

- A les Administracions públiques
- A les empreses privades de consultoria en enginyeria agrònoma i àmbits relacionats
- A les entitats de Custòdia del Territori
- A tots els particulars i propietaris del territori interessats en la planificació agrària i paisatgística
- Empreses dedicades a la comercialització de productes agroalimentaris de cadena curta
- Empreses turístiques o de serveis de lleure a la natura

7. Tipologies de finques agràries de Catalunya

Catalunya disposa d'un gran nombre d'entorns climàtic i condicions socioeconòmiques que fan que la diversitat de les explotacions agropecuàries i forestals del país sigui molt elevada.

En general, però, a nivell forestal, Catalunya té 2.082.699 ha de terreny forestals. Això suposa un 64% del territori i el seu ritme de creixement és molt elevat, especialment a costa dels conreus. Així entre els període 1993-2007 va incrementar un 5,18%. Pel que fa a la distribució, el 60% són boscos arbrats densos, un 26% matollars i un 8% prats i matollars. Anualment, i d'una manera molt regular s'extreuen dels boscos catalans al voltant de 532.000 m³ de fusta. Pel que fa a la propietat un 75% de la superfície és privada i repartida entre uns 200.000 propietaris.

Pel que fa a les finques agràries, l'any 2013 n'hi havia un total de 59.097 de les que, la major, tenien una superfície inferior a les 20 ha. D'altra banda, les explotacions sense terra "granges intensives" entre 2003 i 2013 van passar de les 755 a les 1408. En llocs de treball, l'any 2009, l'ocupació era de 63.300 persones. Pel que fa a les terres llaurades, l'any 2013 era de 1.125.268 ha de les que 767.633 ha eren terres llaurades i 357.635 ha pastures permanents. De les terres llaurades, el 71% eren zones de secà i el 29% de regadiu. Pel que fa al sector ramader hi ha uns 52 milions de caps de bestiar dels que el 84% són aviram, tot i que, els que generen, un dels principals problemes ambientals són els porcs (més de 6 milions) ja que les seves dejeccions són altament líquides i solubles.

Val a dir, però, que el present estudi ha intentat fer una classificació d'aquestes finques agràries en funció de la seva tipologia predominant de cultius i, per mitjà, d'anàlisi GIS, ha integrat les

tipologies forestals arbrades majoritàries que hi ha circumdants en aquest tipus d'agricultura. Això ha permès la creació d'una taula en que a partir del tipus de règim de producció agrícola, i de bosc adjacent, hi ha un seguit de recomanacions per a la gestió en clau de biodiversitat d'aquests ecosistemes. D'altra banda, també, s'ha previst la integració de la ramaderia en aquesta tipologia de finques. En general, s'ha tingut en compte si era extensiva o intensiva i d'aquesta manera s'han fet un seguit de consideracions a cada tipus de finca en relació a les unitats de bestiar que hi poden pasturar, als plans de dejecció i a la manera com s'han d'aplicar aquestes.

8. Normativa i ajuts de l'administració per a la planificació i gestió agroforestal

Des de fa dècades, la Política Agrària Comunitària determina les línies d'actuació i el finançament del sector primari de la Unió Europea, servint de marc i proveïdor de fons per als Programes de Desenvolupament Rural gestionats a escala autonòmica.

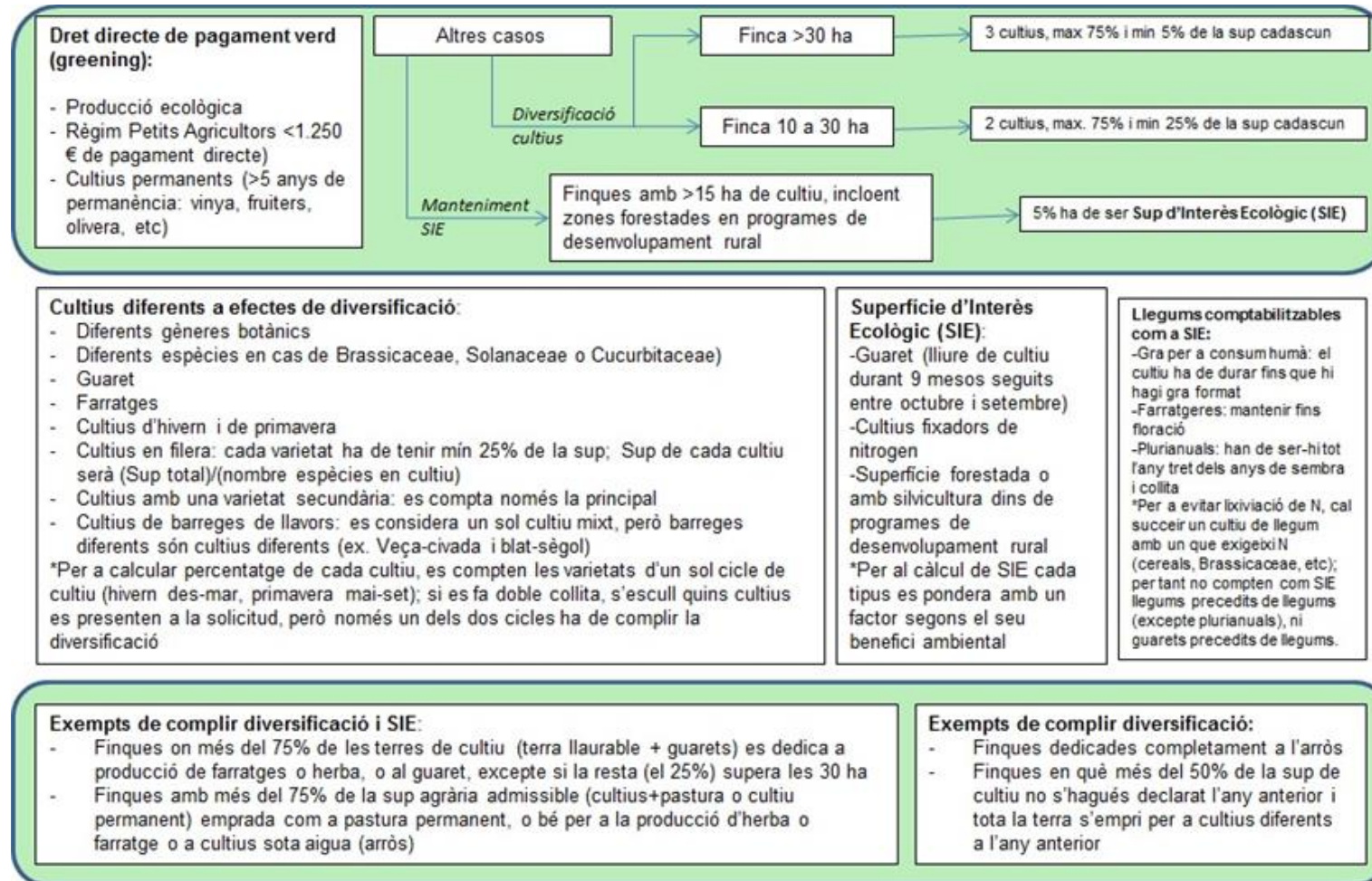
Les ajudes de la PAC es canalitzen, principalment per dues vies, les ajudes directes o pagament per producció i superfície (el que es coneix com a primer pilar) i les ajudes agroambientals, d'incorporació de joves, de canvi climàtic o de promoció d'economia rural que es vehiculen a través del Pla de Desenvolupament Rural (PDR).

Existeixen altres vies com ara els Fons FEADER (fons europeu agrícola de desenvolupament rural) també emmarcat en el segon pilar de la PAC i que promou la producció viable d'aliments, gestió sostenible dels recursos i el desenvolupament rural equilibrat.

El primer pilar de la PAC avui en dia es cobra a través del "pagament únic". Els drets de pagament de cada explotació es valoren en base als ajuts rebuts en anys anteriors, amb un mètode de càlcul que genera un Dret de Pagament Únic (DPU) que equival a 1 ha d'explotació declarada.

Adicionalment, s'ha establert, també, l'anomenat "pagament verd" o "greening", segons el qual les explotacions que compleixin uns certs criteris per a la protecció del paisatge i els ecosistemes naturals (FIGURA 1) perceben un 150% del pagament únic. Aquestes condicions, establertes al reglament, es podrien considerar "poc exigents". Per tant, la metodologia que aquí es proposa, en tots els casos, permetrà complir aquesta normativa amb escreix i no hi haurà pèrdua de drets o pagaments complementaris.

Figura 1. Mesures per a la protecció del paisatge i el medi natural compensades amb el pagament verd o *greening*

Font: Generalitat de Catalunya

El Programa de Desenvolupament Rural (PDR) de Catalunya per al període 2014 - 2020, és una de les peces clau de la Política Agrària Comuna (PAC). Les ajudes d'aquest programa s'anomenen del segon pilar i estan deslligades dels drets de pagament únic. En general, són accions per fomentar la sostenibilitat, la coherència territorial i la millora de la biodiversitat a les explotacions agrícoles. Moltes de les accions també estan encaminades a promoure l'enfortiment de l'economia rural i al desenvolupament de zones desfavorides.

El PDR preveu una despesa pública total de 810,4 milions d'euros, dels quals el Govern de Catalunya n'aporta el 50%. El programa s'estructura a partir de 4 grans eixos d'acció:

- **Economia i ocupació:** Fomentar la reactivació econòmica i la creació d'ocupació, amb especial atenció als sectors agrari, alimentació, forestal i les zones rurals.
- **Joves:** Establir polítiques específiques per als joves del món rural, que fomentin el seu arrelament i desenvolupament econòmic i social.
- **Canvi climàtic:** Promoure accions dirigides a la mitigació i adaptació al canvi climàtic i la protecció dels recursos naturals.
- **Innovació:** Estimular la innovació i la transferència de coneixements en el sector agroalimentari.

Un dels eixos més destacats del PDR és el programa LEADER (amb un pressupost de 62 M€ entre 2014-2020), que per mitjà de 11 grups d'acció local repartits per tot el territori rural català desenvolupen la metodologia LEADER que preveu les següents operacions:

- Elaboració de les estratègies de Desenvolupament Local Participatiu (EDLP) de cada territori.
- Implementació de les ajudes Leader directes a beneficiaris.
- Projectes de cooperació Leader.
- Despeses d'animació i funcionament dels grups Leader.

Pel que fa a la gestió Forestal, el Centre de la Propietat Forestal (CPF) de la Generalitat de Catalunya va crear els Instruments de Gestió Forestal (IOF), amb un protocol específic per a terrenys de titularitat pública (el Pla d'Ordenació Forestal, POF), i dos per als terrenys privats:

- El Pla Tècnic de Gestió i Millora Forestal (PTGMF, per a terrenys de més de 25 ha) i el Pla Simple de Gestió Forestal (PSGF, per a terrenys fins a 25 ha). Aquests instruments, per a la redacció i compliment dels quals hi ha línies de subvenció específiques, permeten planificar un seguit d'actuacions al llarg dels anys per tal d'aconseguir objectius productius o de manteniment del bosc, sempre seguint criteris de bones pràctiques de gestió forestal.

D'altra banda, les finques agràries situades en espais amb algun grau de protecció natural poden tenir diverses restriccions addicionals per a respectar la continuïtat del paisatge o les necessitats de la fauna o la flora local.

Taula 1. Alguns dels marcs normatius que cal tenir en compte a l'hora de planificar finques agràries i forestals.

Normativa procediment administratiu	o	Àmbit d'aplicació	Aplicable a terrenys de titularitat...	Referència
Pla de Desenvolupament Rural (PDR)	de	Autonòmic	Privada	(DARPA-Generalitat de Catalunya, 2014)
Instruments d'Ordenació Forestal		Autonòmic	Pública/Privada	
Pla d'Espais d'Interès Natural		Autonòmic	Pública/Privada	
Directiva 92/43/CEE relativa a hàbitats naturals, fauna i flora silvestre		Unió Europea	Pública/Privada	

Font: Elaboració pròpia

9. Guia metodològica per a la planificació integral (agrària, forestal i de custòdia)

Amb l'objectiu de planificar de manera conjunta el territori, la proposta que s'ha realitzat ha previst la creació d'un document annex en els que es desenvolupen les bases metodològiques de la planificació agrària, forestal i de custòdia del territori.

El document, s'ha construït a partir de la base de diverses metodologies i estructures de planificació existents, com ara, les de gestió forestal. En aquest apartat, s'ha procedir a fer referències constant a la sòlida i estructurada metodologia actual però, també, s'ha optat per completar-la amb aquelles accions, tant de custòdia i conservació ecosistèmica com de gestió més purament agrària. (Vegeu annex I)

La metodologia per a la gestió agrària s'ha basat en la determinació prèvia de les finques tipus. En aquest cas, han estat 12 categories que agrupen la major part dels conreus del país. Per a cadascun d'aquests conreus, s'ha establert una fitxa en la que es llisten les figures de protecció que l'afecten, les tipologies arbrades més comunes que pot tenir al seu contorn i que, per tant, determinen un model de gestió forestal determinat, la gestió agrària que es recomana fer (rotacions, associacions, fertilització, maneig del cultiu, etc., la tipologia de ramaderia que pot rebre sigui per mitjà de pastura directa o per aplicació de dejeccions, altres usos que pot realitzar l'espai que no són pròpiament vinculats a la producció primària i, en darrer terme, les mesures de custòdia del territori que es proposen en aquesta tipologia agrària per tal de fer-la més biodiversitat i respectuosa amb l'entorn. (Vegeu annex I)

La metodologia de custòdia del territori segueix els principis i els valors de la Xarxa de Custòdia del Territori i busca, en tot moment, l'establiment d'un sistema de planificació àgil, directe i que permeti sense massa complexitats de gestió l'inici d'accions al territori. En concret, un dels punts forts d'aquesta metodologia és l'establiment d'un sistema de seguiment que permet a les entitats de custòdia obtenir major informació i de més precisió sobre les accions que s'estan portant a terme a les zones en custòdia. (Vegeu annex I)

10. Guia metodològica per afavorir la comercialització de proximitat

En el segon annex, s'ha desenvolupat la metodologia dels circuits curts de comercialització. En aquest document es fan un seguit de pautes per tal de poder analitzar l'oferta i la demanda de productes agropecuaris a les proximitats de l'explotació i, així, establir canals comercials de proximitat que generin economies agràries a escala local.

El document fa una descripció dels circuits de comercialització existents (venda a la finca, cistelles de verdures, grups de consum...). També, analitza les vies de comercialització prioritàries a partir de l'anàlisi dels actors del territori, de la proximitat als públics diana o de la incidència del turisme.

També, s'estableixen un seguit de pautes de suport a la comercialització com ara: les fires, l'ecommerce o les centrals de compres. En darrer terme, es comenten els certificats i distintius de qualitat així com pautes metodològiques per tal de realitzar un pla de màrqueting detallat i potent.

11. Criteris per a la creació d'una xarxa d'assessors

A l'annex III, es preveu una proposta per a la creació d'una xarxa de personal tècnic que pugui desenvolupar el paper d'assessorament a les finques seguint la metodologia que es descriu en aquest projecte.

En general, es preveu el desenvolupament d'un servei d'assessorament centralitzat que gestioni d'una manera conjunta totes les qüestions relatives a la formació i definició de les línies clau de planificació de finques. D'altra banda, la proposta també preveu la creació d'un servei d'assessorament descentralitzat per àmbits territorials en que les diverses entitats disposin, per raons de proximitat territorial d'un assessor de proximitat. En aquesta mateixa proposta, també, es preveu quin haurà de ser el perfil de les entitats i dels tècnics que facin aquesta assessorament. En general, hauran de ser perfils d'entitat i de personal que sigui capaç de treballar en equip amb especialistes de l'àmbit forestal, agronòmic i de la conservació natural. Finalment, la proposta també preveu un seguit d'estratègies per tal de finançar aquesta xarxa d'assessors així com, també, tot un seguit de vies per garantir la viabilitat de la xarxa.

12. Criteris per a la creació d'una xarxa de finques que apliquin la metodologia

A l'annex IV s'ha detallat l'estructura i les possibles finques que poden formar part d'aquesta xarxa de finques exemplars. El més important d'aquestes és que siguin representatives de les diverses realitats agronòmiques, territorial i de tipologia de cultiu del país. També, en primera instància, seria important que les finques tinguessin acord de custòdia i, per tant, ja estiguessin immerses en la metodologia de planificació i gestió del medi natural d'acord amb aquests criteris.

Jordi Puig Roca	Anton Montsant	Itziar Müller	Oriol Baena
Coordinació	Tècnic	Tècnic	Tècnic

L'Ametlla del Vallès a 18/07/17